

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การศึกษาระดับอุดมศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาประเทศและเสริมสร้างศักยภาพ และความสามารถในการแข่งขันกับนานาชาติ ตลอดจนเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมที่ปรารถนา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542:1 อ้างใน สุริทอง ศรีสะอาด, 2544:1) ดังเจตนารมณ์ของแผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ.2545-2559) มีจุดมุ่งหมายเพื่อ (1) พัฒนาชีวิตให้เป็น “มนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข” และ (2) พัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคมที่มีความเข้มแข็ง และมีคุณภาพใน 3 ด้าน คือเป็นสังคมคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ และสังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545:5) การพัฒนาอุดมศึกษาจึงต้องมุ่งไปที่การพัฒนาคุณภาพวิชาการให้มีมาตรฐานและสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของภาวะเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และเทคโนโลยีอย่างต่อเนื่องอยู่เสมอ ขณะเดียวกันการพัฒนาต้องครอบคลุมถึงการขยายบริการเพื่อให้สามารถรองรับนักศึกษาที่จะเพิ่มในแต่ละปี และการผลิตผลงานวิจัยที่มีคุณภาพทัดเทียมกับสถาบันชั้นนำของโลกด้วย

สถาบันอุดมศึกษาเอกชนเป็นสถาบันที่มีบทบาทสำคัญต่อการศึกษาระดับอุดมศึกษาของไทยเป็นอย่างยิ่ง ดังพระราชบัญญัติสถาบันอุดมศึกษาเอกชน พ.ศ. 2546 มาตรา 8 กำหนดให้สถาบันอุดมศึกษาเอกชนเป็นสถานศึกษาและวิจัย มีวัตถุประสงค์ในการให้การศึกษาส่งเสริมวิชาการและวิชาชีพชั้นสูง ทำการสอน ทำการวิจัย ให้บริการวิชาการแก่สังคม และทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติ (สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2546:3) จากภารกิจหลักดังกล่าวถ้าจะให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ต้องอาศัยหน่วยงานต่าง ๆ ภายในสถาบัน ซึ่งห้องสมุดจัดเป็นหน่วยงานหลักที่มีความสำคัญต่อการศึกษา และมีหน้าที่หลักในการส่งเสริมการเรียน การสอน การวิจัย ทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม และบริการทางวิชาการแก่สถาบันอุดมศึกษาทุกระบบการศึกษาแก่สังคม ตลอดจนส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องและตลอดชีวิต (ทบวงมหาวิทยาลัย, 2543)

นอกจากนี้ห้องสมุดยังถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของสถาบันการศึกษาเพราะห้องสมุดเป็นแหล่งรวมองค์ความรู้และส่งเสริมพัฒนาการทางวิชาการให้แก่นักศึกษาและเป็นแหล่งสร้างลักษณะนิสัย การค้นคว้าด้วยตนเองให้กับนักศึกษาและบุคลากรในสถาบันอุดมศึกษา ห้องสมุดจึงมิใช่เป็นเพียงแหล่งสะสมหรือรวบรวมหนังสือแต่เพียงอย่างเดียว จำต้องมีความตื่นตัวที่จะพัฒนาให้สอดคล้องกับหลักสูตรและความก้าวหน้าทางวิชาการด้านต่าง ๆ อยู่เสมอ การจัดการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษาของประเทศที่พัฒนาแล้วทั้งหลายส่วนใหญ่ ให้ความสำคัญกับห้องสมุดเป็นลำดับต้น ๆ เพราะเป็นแหล่งค้นคว้าและวิจัยที่สร้างองค์ความรู้ใหม่ให้กับนักศึกษาและคณาจารย์เพื่อสร้างความเป็นเลิศทางวิชาการ (ธีรวุฒิ บุญยโสภณ และคณะ, 2546 : 2) และบทบาทหน้าที่ที่สำคัญของห้องสมุดคือการให้บริการสารสนเทศที่ถูกต้อง รวดเร็ว ในรูปแบบที่เหมาะสมทันสมัย สอดคล้องกับระบบการบริหารและจัดการของหน่วยงานต้นสังกัด และสอดคล้องกับความต้องการของผู้ใช้บริการ

ปัจจุบันห้องสมุดต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ คือ (1) กระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ที่ทำให้โลกทั้งโลกเกิดการเชื่อมโยงโดยไม่มีเขตจำกัด การรับรู้ข่าวสารทำได้อย่างรวดเร็วโดยมีเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครื่องมือสำคัญ ห้องสมุดต้องปรับตัวในฐานะผู้ให้บริการโดยจัดหาเครื่องมือหรือเครื่องอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงสารสนเทศที่มีประสิทธิภาพ (2) การขยายตัวของสารสนเทศและธุรกิจที่เกี่ยวข้อง สารสนเทศกลายเป็นทรัพยากรที่สำคัญต่อธุรกิจและการดำรงชีวิต ใครมีสารสนเทศมากผู้นั้นมีอำนาจมาก ทำให้สังคมกลายเป็นสังคมสารสนเทศ มีการผลิตสารสนเทศจำนวนมากและหลากหลายซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในรูปอิเล็กทรอนิกส์หรือดิจิทัล การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อห้องสมุดโดยตรงจนทำให้เกิดห้องสมุดเสมือน (Virtual Library) ห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์ (E-Library) และห้องสมุดดิจิทัล (Digital Library) ขึ้น (3) ธุรกิจอิเล็กทรอนิกส์ เข้ามามีบทบาทกับห้องสมุดด้านการทำธุรกรรมผ่านระบบอิเล็กทรอนิกส์ เช่นการจัดหาทรัพยากรสารสนเทศซึ่งทำให้รวดเร็วและประหยัด (4) ความก้าวหน้าของเทคโนโลยี โดยเฉพาะเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ที่นับวันจะมีรูปร่างที่เล็กลง มีประสิทธิภาพการทำงานสูงขึ้น และไร้สายทำให้ลักษณะทางกายภาพของห้องสมุดเป็นห้องสมุดที่ไร้กำแพงไม่เน้นห้องสี่เหลี่ยม และเป็นห้องสมุดอัตโนมัติ (5) สภาพเศรษฐกิจ (6) สภาพสังคมเปลี่ยนไป เป็นสังคมการเรียนรู้ (7) ความคาดหวังและการใช้สารสนเทศของผู้ใช้เปลี่ยนไป ผู้ใช้คาดหวังที่จะได้รับสารสนเทศที่รวดเร็ว และการใช้สารสนเทศเฉพาะเจาะจงมากขึ้น และ (8) ห้องสมุดเปลี่ยนไปจากเดิมที่จัดเก็บและให้บริการทรัพยากรสารสนเทศในรูปสิ่งพิมพ์ ก็มีการนำสารสนเทศที่เป็นสื่ออิเล็กทรอนิกส์มาใช้มากขึ้น รูปแบบห้องสมุดที่เปลี่ยนไปเรียกว่า Hybrid Library (ห้องสมุดผสมผสาน

ระหว่างแบบเดิมกับแบบใหม่) ซึ่งน่าจะเป็นรูปแบบห้องสมุดแนวใหม่หรือห้องสมุดในอนาคต (สุจิน บุตรดีสุวรรณ, กรกฎาคม-ธันวาคม 2547 : 11-14)

นอกจากนี้ห้องสมุดยังต้องประสบปัญหาต่าง ๆ คือ หนังสือและสื่อสารสนเทศมีไม่เพียงพอ ขาดคุณภาพ และไม่ทันสมัย เวลาเปิดบริการยังไม่เอื้ออำนวยความสะดวกแก่ผู้ใช้บริการ บริการห้องสมุดยังไม่เอื้อให้สามารถใช้ประโยชน์ของห้องสมุดได้อย่างเต็มที่ และบรรยากาศในห้องสมุดไม่เอื้อให้คนเข้ามาอ่าน (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2544:16-17) และห้องสมุดยังมีปัญหาเรื่องงบประมาณที่คงที่และจำกัด ปัญหาการเรียกร้องบริการของผู้ใช้ให้มีบริการเฉพาะกิจมากขึ้น สุดท้ายคือปัญหาด้านความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีสารสนเทศ (วงศ์สว่าง เชาว์ชาติ, 2542: <http://202.28.92.232/dcms/files//05763/0859-015X-6-1-2-2542-1-18.pdf>) จากสภาพปัญหาและการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ดังกล่าว ห้องสมุดจะต้องเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริหารใหม่คือให้ความสนใจทั้งสภาพแวดล้อมภายในห้องสมุดและสภาพแวดล้อมภายนอกห้องสมุด โดยเฉพาะสภาพแวดล้อมภายนอกจะต้องให้ความสนใจมากขึ้น จึงจะสามารถดำเนินกิจการให้มีประสิทธิภาพได้ ในภาวะที่สภาพแวดล้อมทางธุรกิจที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาการจัดการเชิงกลยุทธ์จึงกลายเป็นกลไกอันสำคัญที่ผู้บริหารยุคใหม่จะต้องศึกษาทำความเข้าใจเพื่อปรับกระบวนการดำเนินงานด้านการจัดการให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทั่วไปในยุคปัจจุบัน ผู้บริหารจะต้องรู้จักวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกองค์กร และรู้จักขวนขวายโอกาสที่เกิดขึ้นจากภายนอกทำให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินงานเพื่อสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขัน และหาทางหลีกเลี่ยงอันตรายที่จะเกิดขึ้น ซึ่งการจัดการเชิงกลยุทธ์ทำให้เข้าใจวิสัยทัศน์เชิงกลยุทธ์ขององค์กรชัดเจนยิ่งขึ้นรู้ว่าเรื่องอะไรบ้างมีความสำคัญเชิงกลยุทธ์ และทำให้เข้าใจสภาพแวดล้อมที่กำลังเปลี่ยนแปลงยิ่งขึ้น

จึงทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจในการทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การจัดการเชิงกลยุทธ์ของห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาเอกชน” โดยยึดแนวคิดของ Thomas L. Wheelen และ J. David Hunger ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้ คือ การประเมินสภาพแวดล้อม การกำหนดกลยุทธ์ การปฏิบัติตามกลยุทธ์ และการประเมินผลและควบคุม

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อสำรวจระดับความคิดเห็นของผู้บริหารห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาเอกชน เกี่ยวกับการจัดการเชิงกลยุทธ์ของห้องสมุด

1.2.2 เพื่อสำรวจความพร้อมในการจัดการเชิงกลยุทธ์ของห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาเอกชน

1.2.3 เพื่อสำรวจปัญหาและอุปสรรคในการจัดการของห้องสมุดในปัจจุบัน

1.3 สมมุติฐานในการวิจัย

1.3.1 ผู้บริหารห้องสมุดที่มีคุณลักษณะทางประชากรศาสตร์แตกต่างกันมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการเชิงกลยุทธ์แตกต่างกัน

1.3.2 ผู้บริหารของห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาเอกชนที่มีลักษณะวิชาที่เปิดสอน และขนาดที่แตกต่างกันมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการเชิงกลยุทธ์แตกต่างกัน

1.3.3 ความพร้อมในการจัดการเชิงกลยุทธ์ของห้องสมุดแตกต่างกันตามขนาดของห้องสมุด และลักษณะวิชาที่เปิดสอน

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

1.4.1 ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือผู้บริหารของห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาเอกชน จำนวน 59 แห่ง 118 คน ดังนี้

ตารางที่ 1.1 ประชากร

มหาวิทยาลัย/วิทยาลัย	จำนวน
1. มหาวิทยาลัยกรุงเทพ	4
2. มหาวิทยาลัยเกริก	2
3. มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต	4
4. มหาวิทยาลัยคริสเตียน	1
5. มหาวิทยาลัยเจ้าพระยา	2
6. มหาวิทยาลัยชินวัตร	1
7. มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น	2
8. มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีมหานคร	4
9. มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต	4
10. มหาวิทยาลัยนอร์ทเชียงใหม่	1
11. มหาวิทยาลัยนานาชาติแสตมฟอร์ด	1
12. มหาวิทยาลัยปทุมธานี	2
13. มหาวิทยาลัยพายัพ	4
14. มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	4
15. มหาวิทยาลัยรังสิต	4
16. มหาวิทยาลัยรัชต์ภาคย์	1

ตารางที่ 1.1 (ต่อ)

มหาวิทยาลัย/วิทยาลัย	จำนวน (คน)
17. มหาวิทยาลัยรัตนบัณฑิต	2
18. มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล	2
19. มหาวิทยาลัยเอเชียน	1
20. มหาวิทยาลัยเว็บสเตอร์ประเทศไทย	1
21. มหาวิทยาลัยเวสเทอร์น	1
22. มหาวิทยาลัยศรีปทุม	4
23. มหาวิทยาลัยสยาม	4
24. มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย	4
25. มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ	4
26. มหาวิทยาลัยหาดใหญ่	2
27. มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ	4
28. มหาวิทยาลัยอีสเทอร์นเอเชีย	2
29. มหาวิทยาลัยเอเชียอาคเนย์	4
30. วิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี	1
31. วิทยาลัยเฉลิมกาญจนา	1
32. วิทยาลัยเชิงรอย	2
33. วิทยาลัยเซนเทรชา-อินดี	1
34. วิทยาลัยเซนหลุยส์	1
35. วิทยาลัยเซาธ์อีสบางกอก	2
36. วิทยาลัยคูสิตธานี	1
37. วิทยาลัยตาปี	1
38. วิทยาลัยทองสุข	2
39. วิทยาลัยเทคโนโลยีธนบุรี	1
40. วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคใต้	1
41. วิทยาลัยเทคโนโลยีราชธานีอุดรธานี	1
42. วิทยาลัยนครราชสีมา	1

ตารางที่ 1.1 (ต่อ)

มหาวิทยาลัย/วิทยาลัย	จำนวน(คน)
43. วิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ	1
44. วิทยาลัยบัณฑิตบริหารธุรกิจ	2
45. วิทยาลัยบัณฑิตเอเชีย	1
46. วิทยาลัยโปลีเทคนิคภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	2
47. วิทยาลัยพณิชยโลก	1
48. วิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติ	1
49. วิทยาลัยฟาร์อีสเทอร์น	2
50. วิทยาลัยภาคกลาง	2
51. วิทยาลัยมิชชั่น	1
52. วิทยาลัยโยนก	2
53. มหาวิทยาลัยราชธานี	2
54. วิทยาลัยลุ่มน้ำปิง	2
55. วิทยาลัยศรีโสภณ	1
56. วิทยาลัยสันตพล	1
57. วิทยาลัยแสงธรรม	2
58. วิทยาลัยอินเตอร์เทคลำปาง	1
59. วิทยาลัยอิสลามยะลา	2
รวม	118

1.4.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการวิจัยครั้งนี้จะศึกษาการจัดการเชิงกลยุทธ์ของห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาเอกชนตามแนวคิดเรื่องการจัดการเชิงกลยุทธ์ของ Thomas L. Wheelen, J. David Hunger (2004) ซึ่งมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1.4.2.1 การประเมินสภาพแวดล้อม (Environmental Scanning)

1.4.2.2 การกำหนดกลยุทธ์ (Strategy Formulation)

1.4.2.3 การปฏิบัติตามกลยุทธ์ (Strategy Implementation)

1.4.2.4 การประเมินผลและควบคุม (Evaluation and Control)

และศึกษาความพร้อมของห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาเอกชนด้านสภาพแวดล้อมภายในและภายนอก

1.4.3 ขอบเขตด้านระยะเวลา

ระยะเวลาในการวิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลรวม 1 ปี คือ เดือนมิถุนายน 2548 – เดือนมิถุนายน 2549

1.5 นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ

ในการวิจัยครั้งนี้เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจร่วมกันและสะดวกต่อผู้วิจัยจึงได้นิยามศัพท์เกี่ยวกับการวิจัยดังนี้

สถาบันอุดมศึกษาเอกชน หมายถึง สถานศึกษาของเอกชนที่เปิดสอนตั้งแต่ระดับปริญญาตรีขึ้นไปซึ่งเรียกว่า วิทยาลัย หรือมหาวิทยาลัย

ห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาเอกชน หมายถึงห้องสมุด สำนักหอสมุดกลาง สถาบันวิทยบริการ สำนักบรรณสาร ศูนย์สารสนเทศ หรือที่เรียกชื่อนอกเหนือจากนี้ ของสถาบันอุดมศึกษาเอกชน

ผู้บริหาร หมายถึง ผู้อำนวยการ หัวหน้าห้องสมุด หัวหน้าฝ่าย หัวหน้าแผนก หัวหน้างานหรือชื่ออื่นที่นอกเหนือจากนี้ที่มีตำแหน่งทางการบริหารของห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาเอกชน

สถาบันอุดมศึกษาเอกชนขนาดใหญ่ หมายถึง สถาบันอุดมศึกษาเอกชนที่มีนักศึกษาตั้งแต่ 10,000 คนขึ้นไป

สถาบันอุดมศึกษาเอกชนขนาดกลาง หมายถึง สถาบันอุดมศึกษาเอกชนที่มีนักศึกษา 5,001- 9,999 คน

สถาบันอุดมศึกษาเอกชนขนาดเล็ก หมายถึง สถาบันอุดมศึกษาเอกชนที่มีนักศึกษาน้อยกว่า 5,000 คนลงมา

ลักษณะวิชาที่เปิดสอน ได้แก่ สถาบันอุดมศึกษาเอกชนที่เปิดสอนก่อนไปทางวิทยาศาสตร์ สถาบันอุดมศึกษาเอกชนที่เปิดสอนก่อนไปทางสังคมศาสตร์ และสถาบันอุดมศึกษาเอกชนที่เปิดสอนวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์พอ ๆ กัน

การจัดการเชิงกลยุทธ์ หมายถึง ชุดของการตัดสินใจและการปฏิบัติการต่าง ๆ ด้านการจัดการซึ่งเป็นตัวกำหนดการดำเนินงานระยะยาวของห้องสมุดประกอบด้วย การประเมินสภาพแวดล้อม ทั้งภายในและภายนอกองค์กร การกำหนดกลยุทธ์ ซึ่งเป็นแผนกลยุทธ์หรือแผนระยะยาว การปฏิบัติตามกลยุทธ์ และการประเมินผลและควบคุม การจัดการเชิงกลยุทธ์เป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นการตรวจสอบและประเมินโอกาส (opportunities) และอุปสรรค (threats) โดยคำนึงถึงจุดแข็ง (strengths) และจุดอ่อน (weaknesses) ขององค์กรเป็นหลักสำคัญ

ความพร้อมด้านสภาพแวดล้อมภายนอกของห้องสมุด หมายถึง ปัจจัยที่อยู่ภายนอกองค์การห้องสมุดที่เอื้ออำนวยให้ห้องสมุดดำเนินงานได้สำเร็จคล่องตามวัตถุประสงค์ ได้แก่ รัฐบาล ลูกค้า ผู้มีส่วนได้เสีย คู่แข่ง ผู้จำหน่ายวัตถุดิบ สภาวทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี การเมือง-กฎหมาย และสังคมและวัฒนธรรม

ความพร้อมด้านสภาพแวดล้อมภายในของห้องสมุด หมายถึง ปัจจัยที่อยู่ในห้องสมุดที่เอื้ออำนวยให้ห้องสมุดดำเนินงานได้ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ปัจจัยแวดล้อมภายในได้แก่ โครงสร้างองค์การ วัฒนธรรมองค์การ และทรัพยากร

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.6.1 นำผลการวิจัยมาใช้ในการจัดการเชิงกลยุทธ์ห้องสมุดเพื่อให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพและบรรลุผลตามวัตถุประสงค์

1.6.2 นำผลการวิจัยที่ได้มาใช้ในการบริหารจัดการองค์การให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์กลยุทธ์ และนโยบาย ของห้องสมุด